

Katarzyna Leszczyńska,*
Agata Dziuban**

OD REDAKCJI.

PŁEĆ KULTUROWA A TEORIE SOCJOLOGICZNE***

Socjologia, a zwłaszcza socjologia w Polsce, na tle innych nauk społecznych i humanistycznych dość późno zaczęła postrzegać kobiecość w kategoriach sprawczych, interwencyjnych czy wyjaśniających problemy społeczne. Konceptualizowanie kobiecości jako kategorii interpretacyjnej w socjologii narodziło się wraz z nurtem drugiej fali feminizmu i było wyrazem buntu wobec nieobecności kobiet w teoriach klasycznych. Warto jednak zwrócić uwagę, że interpretacyjna perspektywa kobieca w drugiej połowie XX wieku na trwałe wpisała się przede wszystkim w zachodniej psychologii, antropologii czy literaturoznawstwie. W socjologii akademickiej mimo zwrotu kulturowego, coraz większego znaczenia teorii humanistycznych i rosnącej popularności metodologii jakościowej wciąż dominujące były analizy systemowo-funkcjonalne, holistycznie ujmujące rzeczywistość społeczną (Chafetz 2006: 4; zob. krytyka tych ujęć: Titkow 2007). Jak podkreślają Raewyn Connell (2009, 2010) czy Amy S. Wharton (2009), w głównych nurtach socjologii zachodniej do końca lat 80. XX wieku, a nierzadko i dzisiaj, kobiecość definiowano wyłącznie jako zmienną niezależną, kategorię statystyczną, zaś same badania nad płcią postrzegano jako mało prestiżowe i niewiele wnoszące do *mainstreamu* socjologicznego.

Przygotowując niniejszy tom, chcieliśmy podjąć dyskusję nad powiązaniem pojęć, metodologii i założeń teoretycznych współczesnej socjologii z jej subdyscypliną zorientowaną na badanie płci kulturowej (gender). Chcieliśmy poddać krytycznej refleksji miejsce badań nad płciowością w socjologii ogólnej i zastanowić się nad możliwymi kierunkami relacji. Ważnych wątków lokujących się w powyższych obszarach, a wartych pogłębionych analiz, okazało się wiele – to m.in. analizy intersekcjonalne płci jako kategorii stratyfikacyjnej, jej relacje ze strukturą klasową, kapitałami różnego typu czy etnicznością. Innym obszarem badawczym, łączącym analizy socjologiczne z problematyką gender, są procesy zachodzące w organizacjach społecznych, w których kobiety są aktorkami uczestniczącymi w procesach reprodukcji norm oraz reguł instytucjonalnych. Równie istotne są feministyczne

* AGH Akademia Górniczo-Hutnicza; leszczynska.katarzyna@gmail.com

** Uniwersytet Jagielloński; agata.dziuban@uj.edu.pl

*** Projekt części autorstwa Katarzyny Leszczyńskiej został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/B/HS6/01753.

i postfeministyczne interpretacje kategorii władzy, statusu i prestiżu czy analizy doświadczeń kobiecych ze względu na socjologię interpretatywną i socjologię życia codziennego. Zagadnienia, obszary i kierunki badawcze, łączące subdyscyplinę genderową socjologii z teorią socjologii ogólnej są więc różnorodne.

W niniejszym tomie „Studiów Humanistycznych” starałyśmy się uwzględnić różne wątki obecne w teorii socjologii gender oraz sposoby aplikacji tych teorii, dbając jednak o to, aby prezentowane artykuły stanowiły możliwie spójną całość. Oczywiście prezentowany tom obejmuje jedynie część problematyki, którą uważamy za cenną i wartą pogłębionych analiz.

W pierwszej części tomu przedstawiamy zbiór tekstów teoretycznych. Osiową kategorią łączącą te teksty jest szeroko rozumiana kategoria płci, ujmowana w kontekście współczesnych teorii socjologicznych i historii współczesnej socjologii.

W otwierającym tę część artykule *Pomiędzy esencjalizmem a konstruktywizmem. Płeć (kulturowa) w refleksji teoretycznej socjologii – przegląd koncepcji* Katarzyna Leszczyńska i Agata Dziuban poddają analizie przemianę sposobów konceptualizowania płci w klasycznych teoriach socjologicznych oraz rozwijających się współcześnie subdyscyplinach socjologii, stawiających w centrum zainteresowania problematykę płciowości (tj. socjologię płci czy teorie feministyczne). Autorki ujmują tę przemianę jako swoiste deesencjalizowanie płci, którego wyrazem jest stopniowe odchodzenie od jej biologicznego czy naturalistycznego rozumienia ugruntowanego w klasycznej refleksji socjologicznej w stronę definiowania płciowości w kategoriach społecznych i kulturowych (ról płciowych, relacji władzy, praktyk interakcyjnych), a w końcu dekonstrukcji wszelkich esencjalizujących ujęć kobiecej podmiotowości i tożsamości płciowej.

W kolejnym artykule Janusz Mucha przygląda się nie tyle statusowi kategorii płci w teoretycznej refleksji socjologii, ile raczej zdeterminowanemu płcią podziałowi pracy socjologicznej, a więc miejscu zajmowanemu przez kobiety – teoretyczki i badaczki – w naukach społecznych. Wskazując na swoistą „niewidzialność” kobiet w klasycznych podręcznikach historii socjologii oraz skłonność do przypisywania mężczyznom kluczowej roli w konstruowaniu teoretycznej refleksji w naukach społecznych (i nie tylko), autor stawia pytanie o specyfikę wiedzy socjologicznej, tworzonej przez kobiety, zastanawiając się nad tym, na ile uprawnione jest kojarzenie kobiet z badaniami o charakterze praktycznym i bliskich życiu codziennemu.

Natomiast Kamil Łuczaj w swoim artykule pokazuje, że możliwa jest synteza biologii ewolucyjnej i feminizmu, a więc perspektyw, które postrzegane są często w świecie akademickim jako opozycyjne czy wręcz wrogie. Syntezę taką odnajduje autor w pracach Sarah Blaffer Hrdy, twórczyni ewolucjonistycznego feminizmu, która analizuje takie zjawiska jak macierzyństwo, kobieca hierarchia czy rywalizacja wśród prymatów, odwołując się zarówno do darwinowskiej koncepcji ewolucji, jak i do licznych koncepcji wypracowanych na gruncie feminizmu. Jak sugeruje autor, teorie Hrdy – przełamujące wiele krzywdzących stereotypów płciowych – niosą ze sobą emancypacyjny potencjał.

Celem artykułu *The Simultaneity of Stability and Change in Gender Relations – Contributions from Giddens’ Structuration Theory* jest wypracowanie teoretycznej ramy umożliwiającej równoczesne ujęcie stabilności i zmiany relacji genderowych oraz analiza praktycznych sposobów wykorzystania teorii strukturacji Anthony’ego Giddensa w studiach

genderowych. Odnosząc się krytycznie do zaproponowanej przez Giddensa koncepcji dualności struktury i reinterpretując ją z perspektywy teorii feministycznej, Heike Kahlert rozwija autorską koncepcję dualności płci kulturowej. Dzięki temu autorka ma możliwość potraktowania płci kulturowej zarówno w kategoriach podmiotowego działania przyczyniającego się do produkcji i reprodukcji różnic płciowych, jak i w kategoriach struktury wyznaczającej ramy relacji genderowych. W ostatniej części swojego tekstu autorka wskazuje na to, że koncepcja dualności płci kulturowej może zostać wykorzystana w różnych obszarach analizy socjologicznej.

W artykule *Feminizm a demokracja* Katarzyna Zielińska przygląda się podejmowanej na gruncie feminizmu krytyce teorii demokracji (liberalnej, republikańskiej) oraz systemów demokratycznych (demokracji deliberatywnej czy partycypacyjnej). Analizując główne zarzuty wysuwane przez feministyczne badaczki przeciwko teorii demokracji – tj. niezdolności do zagwarantowania kobietom równego dostępu do praw obywatelskich i udziału w życiu politycznym czy też wykluczaniu kobiet ze sfery publicznej i zepchnięciu ich do sfery prywatnej – autorka wskazuje również na rolę refleksji feministycznej w toczącej się współcześnie debacie na temat demokracji i równego uczestnictwa obywateli (niezależnie od ich płci, pochodzenia etnicznego czy klasowego) w życiu społecznym.

Kolejny artykuł traktuje o metodologii feministycznej. Jego autorka, Beata Kowalska, swoje wprowadzenie do problematyki metodologii feministycznej opiera na analizie podstawowych założeń socjologii krytycznej. Konstatacja nieistnienia określonych ontologicznych, epistemologicznych i metodologicznych wyróżników metodologii feministycznej prowadzi do wniosku o nierozłączności feministycznej metodologii z praktyką polityczną. Odrzucenie esencjonalizmu jako podejścia „białych, heteroseksualnych kobiet z klasy średniej” skłania autorkę do przyjęcia kategorii interseksjonalności. Następnie przytacza ona wybrane wątki refleksji metodologicznej z socjologii feministycznej, by zakończyć swój artykuł analizą sytuacji feminizmu w życiu akademickim w Polsce.

W ostatnim z zamieszczonych w tej części artykułów Justyna Struzik pyta o możliwość połączenia rozwijanej na gruncie ruchów LGBT teorii *queer* z zaproponowaną przez Michaela Burawoya socjologią publiczną. Wskazując na wiele cech łączących obie te perspektywy, tj. krytycyzm wobec przenikających życie społeczne relacji władzy, wrażliwość na nierówności społeczne czy marginalizację, autorka sugeruje, że wzbogacenie socjologii *queer* o element publiczny pozwoliłoby polskim badaczom i badaczkom społecznym na większe zaangażowanie się w debatę publiczną na temat dominujących w naszym społeczeństwie norm dotyczących seksualności oraz w działania na rzecz emancypacji mniejszości seksualnych.

Drugą część tomu konstituują artykuły nawiązujące nie tylko do teorii socjologii ogólnej, ale również do subdyscyplin socjologicznych. Są one osadzone jednak przede wszystkim w kontekstach empirycznych współczesnych społeczeństw europejskich.

Część tę otwiera artykuł Katarzyny Wojnickiej, poświęcony fenomenowi męskich ruchów społecznych. Autorka analizuje i interpretuje męskie ruchy społeczne przez pryzmat wybranych, XX-wiecznych teorii socjologicznych, koncentrujących się na dynamice społecznej, takich jak: teoria nowych ruchów społecznych Clausa Offego, teoria dynamiczna zaproponowana przez Alaine'a Touraine'a, koncepcja działań i tożsamości zbiorowych Alberta Melucciego czy w końcu koncepcje organizacji ruchu społecznego, zaproponowane

przez Mayera Zalda oraz Johna McCarthy'ego. Kontekstem prowadzonych analiz jest późna nowoczesność, a zwłaszcza przemiany społeczno-obyczajowe kultury zachodniej.

Odmienną problematykę podejmuje Štefica Fiočić w tekście *De-Traditionalisation, Gender and New Forms of Ideology in Former Yugoslavia: A Case Study from Northern Croatia*. Autorka podobnie jak Katarzyna Wojnicka postrzega płęć kulturową w kategoriach procesualnych i dynamicznych. Celem tekstu jest analiza związków między nacjonalistyczną ideologią byłej Jugosławii a procesami produkowania porządku płciowego, bazującego na systemie patriarchalnym, oraz współczesna interpretacja tych powiązań. Choć autorka bazuje przede wszystkim na analizach jakościowych (obserwacji, wywiadach pogłębionych), w których kontekstem badawczym była północna Chorwacja, to wskazuje również na to, w jaki sposób teorie wypracowane w polu socjologii religii (np. koncepcja *Alltagsreligion / everyday religion* Detlev Claussen) mogą być przydatnymi narzędziami wyjaśniającymi procesy zachodzące w obrębie negocjowania kobiecości i męskości.

Na związki między religijnością, kulturą religijną a tożsamością oraz procesami utrwalania i przekształcania wzorów płciowych zwraca uwagę również Karolina Nikielska w tekście poświęconym dynamice kultury współczesnej Turcji. Sięgając do pojęć i wybranych założeń teorii powstałych w obrębie socjologii religii, autorka analizuje znaczenia i interpretacje młodych kobiet studiujących w Stambule, nadawane „zasłonie” rozumianej jako ważny symbol i atrybut islamu i kobiecości w Turcji.

Analizy procesów reprodukcji wzorów kobiecości są również przedmiotem badań Sebastiana Jakuba Konefała w tekście *Female protagonists in contemporary Icelandic cinema*. Autor analizuje współczesne kino islandzkie w kategoriach swoistej przestrzeni symbolicznej, w której negocjowane i (re)konstruowane są modele płciowe – tradycyjne / romantyczne (np. klasyczna *femme fatale*) oraz postmodernistyczne (np. wojowniczkę).

Tom zamyka artykuł recenzyjny Aleksandry Migalskiej, poświęcony niedawno przetłumaczonej na język polski, XVIII-wiecznej pracy autorstwa Mary Wollstonecraft, *Wołanie o prawa kobiety*, kluczowej zarówno dla myśli społecznej, jak i europejskiego feminizmu.

BIBLIOGRAFIA

- Chafetz, Saltzman Janet. 2006. *Handbook of the sociology of gender*, Texas: A&M University, College Station.
- Connell, Raewyn. 1987. *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*, California: Stanford University Press.
- Connell, Raewyn. 2009. *Gender. Short Introduction*, Cornwall: Polity Press.
- Wharton, Amy S. 2006. *The Sociology of Gender. An Introduction to Theory and Research*, Malden-Oxford: Blackwell Publishing.
- Titkow, Anna. 2007. *Tożsamość polskich kobiet. Ciągłość, zmiana, konteksty*, Warszawa: IFiS PAN.